

УДК 342.7(477):355.01

DOI 10.33244/2617-4154.1(22).2026.122-132

Н. А. Сердюк,*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
Державний податковий університет**email: serdyuk_natalia@ukr.net***ORCID 0000-0003-4279-4294;****О. В. Камардін,***здобувач вищої освіти,
Державний податковий університет**email: alexander.kamardin@gmail.com***ORCID 0009-0005-8325-6152**

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ

З початком повномасштабного вторгнення рф 24 лютого 2022 року правова система України зіткнулася з викликами, що не мають аналогів у світовій практиці. Ключовою проблемою стало забезпечення абсолютності права на життя, гарантованого ст. 27 Конституції України, в умовах тотальної загрози національній безпеці. Традиційні механізми охорони прав людини виявилися недостатньо адаптованими до умов великої війни та масованих атак на цивільне населення. Виник дисонанс між нормативним визнанням життя найвищою цінністю та спроможністю державних інститутів виконувати позитивні зобов'язання щодо превентивного захисту та евакуації. Питання відповідальності посадових осіб за бездіяльність у забезпеченні охорони життя набуло характеру критичної суспільної потреби, що вимагає негайного теоретичного переосмислення та законодавчого врегулювання.

Методологічну основу становить сукупність загальнонаукових і спеціальних юридичних методів. За допомогою діалектичного методу досліджено динаміку розвитку права на життя від природної сутності до позитивного нормотворення. Системно-структурний метод дав змогу проаналізувати місце права на життя в ієрархії конституційних цінностей. Порівняльно-правовий метод застосовано під час зіставлення національних норм із міжнародними стандартами (Загальною декларацією прав людини, ЄКПЛ). Метод аналізу судової практики використано для вивчення рішень ЄСПЛ і вироків національних судів щодо воєнних злочинів та службової недбалості.

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

© Сердюк Н. А., Камардін О. В., 2026

Доведено, що право на життя в умовах війни зберігає абсолютний характер, що підтверджується ст. 64 Конституції України. Встановлено трансформацію позитивного обов'язку держави: він вимагає від влади активної діяльності з мінімізації ризиків для цивільних (організація евакуації, доступ до укриттів). Проаналізовано роль Кримінального кодексу України як інструменту посиленої превенції, де воєнний стан є кваліфікувальною ознакою, що підвищує міру відповідальності за злочини проти особи. Виявлено, що рішення Великої Палати ЄСПЛ 2024 року в справах проти рф створюють новий міжнародний стандарт оцінювання відповідальності держави-агресора, що має бути інтегрований у національну стратегію захисту прав.

Констатовано, що український досвід є унікальним прецедентом для оновлення міжнародного гуманітарного права. Пропозиції авторів охоплюють: 1. Деталізацію персональної відповідальності керівників органів влади та ВЦА за зрив планів евакуації або неналежне утримання об'єктів цивільного захисту в умовах бойових дій; 2. Внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо обов'язкового аудиту безпекових заходів у прифронтових зонах для виявлення ризиків до настання трагічних наслідків; 3. Розробку національного механізму імплементації рішень ЄСПЛ для стягнення репарацій та притягнення до відповідальності виконавців на рівні національних судів; 4. Визнання захисту права на життя пріоритетним компонентом Стратегії національної безпеки зі щорічним моніторингом адаптації правових норм до методів сучасної війни.

Ключові слова: право на життя, воєнний стан, позитивні зобов'язання держави, національна безпека, майнові права, ЄСПЛ, конституційні гарантії.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації перед вітчизняною правовою системою постала безпрецедентна потреба в докорінному вдосконаленні механізмів правового регулювання та охорони права на життя. Умови воєнного стану виявили ряд вразливих аспектів у системі державних гарантій, що актуалізувало питання переосмислення ролі держави як гаранта безпеки людського життя. Особливої гостроти набуває проблема пошуку балансу між інтересами національної безпеки та соціально-правовими зобов'язаннями держави. Забезпечення невід'ємного права на життя в умовах особливого правового режиму вимагає не лише декларативного підтвердження його абсолютності, а й розробки дієвого інструменту реалізації відповідальності посадових осіб за бездіяльність чи неналежне виконання своїх обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема змісту та захисту права на життя є фундаментальною для загальної теорії права, конституційного та міжнародного права. Цій тематиці присвячені праці таких вчених, як В. Гончаров, В. Буткевич, С. Головатий, П. Рабінович та С. Шевчук. Питання функціонування правового режиму воєнного стану досліджували Т. Дідич, Н. Маслова, І. Наливайко та інші. Водночас стрімка зміна безпекового ландшафту після 2022 року та нова практика Європейського суду з прав людини щодо міждержавних справ проти рф потребують додаткового аналізу. Більшість сучасних публікацій зосереджена на воєнних злочинах агресора, тоді як питання внутрішньодержавних механізмів відповідальності за превентивний захист життя в умовах активних бойових дій залишаються недостатньо висвітленими.

Сердюк Н. А., Камардін О. В. Особисті немайнові права в умовах сучасної війни: український досвід трансформації стандартів захисту права на життя

Метою статті є здійснення комплексного теоретико-правового аналізу змісту права на життя в умовах воєнного стану, виявлення системних проблемних питань у механізмі його забезпечення та формулювання обґрунтованих пропозицій щодо подальшого нормативно-правового врегулювання й посилення відповідальності за порушення цього права.

Виклад основного матеріалу. Право на життя є природним і невідчужуваним, що належить людині незалежно від волі держави чи суспільного устрою. Будучи біологічною істотою, наділеною розумом, свідомістю та морально-етичними орієнтирами, людина вступає в суспільні відносини, набуваючи відповідних прав та обов'язків. У юридичному контексті категорію «право на життя» потрібно розглядати не лише через призму його природного походження, а й крізь призму можливості фактичного користування цим благом та дієвих механізмів його збереження.

Треба розмежовувати поняття «життя» та «право на життя»: перше є біологічною категорією, тоді як друге – соціально-правовою. Саме біосоціальна природа людини дала змогу легітимізувати захист життя людини, трансформувавши природне право (фізіологічний аспект «бути») у ранг позитивного права. Отже, право на життя – це суб'єктивна можливість особи, що є невід'ємною від її сутності, гарантована нормами національного законодавства та міжнародно-правовими актами, яка полягає в захисті недоторканності людського життя та свободі розпорядження ним [7]. З огляду на викладене пріоритетним завданням законодавця є створення такої нормативно-правової бази, яка б забезпечувала збереження найвищої цінності – людського життя. Держава зі свого боку зобов'язана реалізувати свої функції щодо дотримання цієї норми, застосовуючи всі наявні методи впливу, включно з інструментами державного примусу. В умовах воєнного стану законодавець має забезпечити гнучкість правового регулювання, оперативно впроваджуючи зміни, що дають змогу органам виконавчої влади застосовувати дієві заходи захисту населення [11]. Варто зазначити, що оскільки методи ведення війни постійно еволюціонують, то й правова система повинна бути релевантною сучасним викликам, адаптуючи законодавчий інструментарій до актуальних загроз безпеці людини.

Стаття 3 Конституції України [5] визначає людину, її життя і здоров'я найвищими соціальними цінностями та ключовими немайновими благами. Закріплення й забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави. Це встановлює фундаментальний вектор державної політики: держава несе пряму відповідальність за створення умов для реалізації та захисту права на життя.

На нормативному рівні зміст цього права розкривається в статті 27 Конституції України, яка проголошує невід'ємність права на життя та заборону його свавільного позбавлення. Особливістю цієї норми є її комплексний характер: вона одночасно закріплює право індивіда захищати своє життя і здоров'я та встановлює позитивний обов'язок держави щодо захисту життя кожної особи від протиправних посягань. Важливо, що законодавець не пов'язує це право з наявністю громадянства, поширюючи дію статті на всіх людей, які перебувають під юрисдикцією України.

Хоча загально визнано, що правоздатність людини виникає в момент народження й припиняється зі смертю, частина 2 статті 25 Цивільного кодексу України передбачає

охорону інтересів зачатой, але ще не народженої дитини, що підкреслює особливий статус життя як об'єкта правової охорони. Цивільне право як окрема галузь деталізує природну сутність права на життя, розглядаючи його в системі особистих немайнових прав. Водночас важливо розрізняти декларативне визнання права та реальні правові механізми його охорони, які держава зобов'язана підтримувати.

Окрему увагу потрібно приділити правовому режиму воєнного стану. Стаття 64 Конституції України, передбачаючи можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод на легітимних підставах, містить імперативну заборону на обмеження прав, визначених статтею 27. Це означає, що право на життя має абсолютний характер: воно не може бути скасоване або звужене за жодних обставин, навіть у період збройної агресії чи інших кризових станів. Так, будь-які обмеження прав і свобод у цей період є тимчасовим заходом, проте право на життя залишається непорушним фундаментом правового статусу особи.

Права й свободи людини в Україні гарантуються Конституцією України, положення якої ґрунтуються на фундаментальних міжнародних актах. До них, зокрема, належать: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., а також Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Рецепція цих норм у національне право підтверджує пріоритетність захисту життя особи як основного завдання правової держави.

Особливого значення питання захисту життя та здоров'я людини набуває в умовах правового режиму воєнного стану. Відповідно до статті 3 Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, допускається тимчасове обмеження окремих конституційних прав, передбачених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Водночас, згідно зі статтею 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», імперативно встановлено, що права і свободи, визначені частиною 2 статті 64 Основного Закону, не можуть бути обмежені за жодних обставин. До переліку цих захищених прав належать, зокрема, норми статей 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції України.

Отже, навіть у надзвичайних умовах воєнного часу право на життя (ст. 27 Конституції України) залишається недоторканим. У галузевому законодавстві, зокрема в статтях 281 та 282 Цивільного кодексу України, воно класифікується як особисте немайнове право. Життя належить людині за природою, і цей факт не залежить від наявності правових норм, проте саме держава через механізми позитивного права гарантує його охорону. Згідно зі статтею 281 Цивільного кодексу України, зміст права на життя містить заборону свавільного позбавлення життя, право на його захист, а також право на недоторканність у контексті проведення медичних чи наукових дослідів.

Надзвичайно актуальним є питання належного виконання державою свого позитивного обов'язку щодо захисту права на життя в контексті подій початку повномасштабного вторгнення російської федерації 2022 року. Потребує ґрунтового аналізу ефективність дій органів державної влади та місцевого самоврядування щодо проведення своєчасної евакуації цивільного населення та вжиття інших превентивних заходів задля мінімізації

жертв. Події цього періоду актуалізували потребу в наданні правового оцінювання діяльності посадових осіб, відповідальних за безпеку цивільного населення в умовах воєнної загрози.

Згідно з теоретичними засадами правознавства нормативне регулювання часто не встигає за динамікою суспільних відносин, що стрімко змінюються. Трагічний досвід перших місяців повномасштабного вторгнення став жорстким індикатором потреби в удосконаленні як чинного законодавства, так і практичних механізмів реалізації норм правового регулювання, зокрема в частині посилення персональної відповідальності управлінців.

Важливим кроком у цьому напрямі є законодавче закріплення процедур цивільного захисту. Зокрема, пунктом 19 частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (в редакції від 27.07.2024) прямо передбачено проведення евакуації населення в разі виникнення загрози надзвичайної ситуації або із зон збройних конфліктів (районів можливих бойових дій) у безпечні райони.

Варто констатувати, що до 24 лютого 2022 року вітчизняна правова система не мала досвіду масштабної практичної імплементації конституційних положень в умовах тотальної війни на всій території країни [8]. Попри те, що державний апарат загалом продемонстрував життєздатність, критично важливою залишається адаптація законодавства до сучасних викликів. Це стосується не лише формального оновлення норм, а й розробки виконавчою владою дієвих алгоритмів, що гарантуватимуть реальне забезпечення права на життя в умовах сучасних воєнних загроз.

Міжнародне право та національне законодавство встановлюють сталі стандарти охорони прав людини в мирний час, проте в умовах воєнного стану реалізація цих норм суттєво ускладнюється. Це зумовлює попит у розробці спеціальних правових механізмів, спрямованих на імплементацію додаткових заходів безпеки та організацію ефективного захисту життя громадян на всій території держави.

Питання вдосконалення захисту права на життя в умовах збройного конфлікту потрібно розглядати не лише в контексті повномасштабного вторгнення 2022 року, а й у ретроспективі – починаючи з 2014 року, від моменту окупації російською федерацією АР Криму й окремих районів Донецької та Луганської областей. Упродовж останнього десятиліття український законодавець був змушений постійно адаптувати правову базу до мінливих методів і засобів ведення сучасної війни. Варто наголосити, що наявні норми не є статичними: вони потребують безперервної актуалізації з урахуванням нових безпекових викликів. Дослідження цього питання має залишатися пріоритетним і в післявоєнний період, оскільки розробка превентивних правових інструментів є запорукою національної стійкості у майбутньому.

Фундаментальне значення в системі міжнародно-правових гарантій посідає стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Вона визначає право на життя як базисну цінність, на якій ґрунтуються всі інші принципи захисту прав і свобод людини. Для кожної демократичної держави дотримання цієї норми є не просто формальним зобов'язанням, а засадничою умовою існування правопорядку.

Стаття 3 Загальної декларації прав людини [3] проголошує, що кожна людина має право на життя, на свободу й на особисту недоторканність. Подальшу деталізацію це положення отримало в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права [9], стаття 6 якого акцентує на невід'ємності права на життя та обов'язковості його охорони законом.

Особливе місце посідає стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Відповідно до усталеної практики, пункт 1 цієї статті накладає на державу не лише негативне зобов'язання (утримуватися від умисного або протиправного заподіяння смерті), а й позитивне – вживати всіх необхідних заходів для захисту життя осіб, які перебувають під її юрисдикцією [10]. Так, міжнародні акти встановлюють прямий і безумовний обов'язок держави щодо гарантування та забезпечення людського життя.

Імплементация міжнародних норм у національну правову систему зобов'язує державу забезпечити їхнє реальне виконання. Потрібно зауважити, що статус підписанта міжнародних угод не завжди гарантує їх дотримання суб'єктом: країна-агресор, формально визнаючи пріоритет права на життя, може де-факто грубо нехтувати ним під час ведення бойових дій проти суверенної держави.

Вагомим кроком на шляху до відновлення справедливості стало рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) від 9 липня 2024 року в справі «Україна та Нідерланди проти Росії» (заяви № 8019/16, № 43800/14, № 28525/20 та № 11055/22) [1]. Суд констатував системні порушення російською федерацією ряду прав, зокрема й права на життя. Попри те, що з 16 вересня 2022 року рф припинила бути стороною Конвенції, ЄСПЛ зберігає юрисдикцію щодо дослідження правопорушень, вчинених до моменту виходу країни-агресора з-під дії цього договору. Це рішення є історичним прецедентом у сучасному міжнародному праві, що закладає правову основу для подальшого притягнення агресора до відповідальності.

Аналізуючи відповідальність держави за мінімізацію жертв серед цивільного населення, варто спиратися на судову практику ЄСПЛ, зокрема на рішення в справах «Хамідов проти Росії» [13] та «Бензер та інші проти Туреччини» [12]. Паралельно з міжнародними інституціями національна судова система України вже здійснює правосуддя щодо воєнних злочинів. Прикладом є вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області у справі про вбивство чотирьох цивільних осіб військовослужбовцями рф [2]. Така сукупність національних і міжнародних судових зусиль створює єдиний механізм захисту права на життя та неминучості покарання за його порушення.

Окремої уваги заслуговує питання відповідальності за незабезпечення належних заходів щодо захисту права на життя в умовах воєнного стану. Кожен випадок загибелі особи під час дії цього правового режиму потребує ретельного розслідування для встановлення того, чи було вжито органами влади та посадовими особами всіх можливих і достатніх заходів для збереження людського життя. Потрібно чітко усвідомлювати: запровадження воєнного стану не є підставою для нехтування правами людини або звільнення від відповідальності за недбале ставлення до виконання посадових та службових обов'язків. Навпаки, випадки загибелі як військовослужбовців, так і цивільних осіб мають аналізуватися крізь призму достатності вжитих заходів безпеки та превенції.

Посадові особи несуть персональну відповідальність за порушення права на життя, і, згідно з чинним законодавством, санкції за такі правопорушення в період дії воєнного стану є значно суворішими, ніж у мирний час. Зокрема, Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [6] передбачає посилену відповідальність за злочини, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Це зумовлює потребу в підвищенні стандартів безпеки та посиленні контролю за діяльністю суб'єктів, відповідальних за цивільний захист і охорону життя громадян.

Тому інститут кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану трансформується в бік суттєвої диференціації та посилення санкцій. Згідно з пунктом 11 частини 1 статті 67 КК України використання умов воєнного стану або воєнних дій є обставиною, що обтяжує покарання за будь-яке кримінальне правопорушення. Така законодавча конструкція зумовлена підвищеною суспільною небезпечністю посягань на життя та здоров'я особи в період загальної вразливості та соціальної дестабілізації, що вимагає від держави застосування найбільш суворих засобів кримінально-правового впливу.

У контексті виконання державою позитивних зобов'язань щодо захисту населення, критичного значення набуває відповідальність за службову недбалість (ст. 367 КК України) та бездіяльність військової влади (ст. 426 КК України). Воєнний стан не лише звільняє посадових осіб від виконання обов'язків із забезпечення безпеки цивільного населення, а й висуває підвищені вимоги до їхньої управлінської діяльності. Неналежна організація евакуаційних заходів, ігнорування протоколів цивільного захисту або незабезпечення функціонування об'єктів колективної безпеки (укриттів), що призвели до людських жертв, підлягають кваліфікації як тяжкі злочини, санкції за які в умовах війни мають тенденцію до максимальної межі.

Крім того, сучасна вітчизняна доктрина права розглядає посилення кримінальної відповідальності за посягання на особисті немайнові права як інструмент превенції. Трансформація складів злочинів проти власності, громадської безпеки та порядку підпорядкування у категорію тяжких та особливо тяжких (зокрема, через внесення змін до статей 185, 186, 187 КК України) має на меті недопущення мародерства та свавілля, що в кінцевому результаті сприяє збереженню правопорядку та захисту базового права людини на життя.

Отже, суворість кримінального закону в період воєнного стану є логічним продовженням конституційної норми про абсолютний характер права на життя. Посилення відповідальності посадових осіб за бездіяльність чи недбалість є ключовим механізмом реалізації обов'язку держави щодо захисту життя кожної особи, яка перебуває під її юрисдикцією. Такий підхід підтверджує, що надзвичайна ситуація або збройний конфлікт не є легітимною підставою для зниження стандартів державної відповідальності, а навпаки – вимагає мобілізації всього правового інструментарію для охорони найвищої соціальної цінності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що на сьогодні жодна держава світу не стикалася з такими масштабними викликами для функціонування правових інститутів в умовах сучасної війни. Виявлені законодавчі прогалини довелося усувати в екстреному порядку, адаптуючи правове поле до безпрецедентних загроз. Досвід, здобутий Україною такою дорогою ціною, став зразком для світової спільноти. Він є неоціненним фундаментом

для подальшої розробки міжнародних і національних правових норм, спрямованих на ефективне гарантування права на життя в умовах глобальної нестабільності та збройних конфліктів майбутнього.

Висновки. Аналіз механізмів реалізації та охорони права на життя в умовах воєнного стану свідчить, що, попри наявність ґрунтовної конституційної бази, практична діяльність державних інститутів подекуди демонструє недостатню ефективність. Це зумовлює нагальну потребу в комплексній модернізації законодавства, яка б сприяла посиленню превентивних заходів захисту людини відповідно до імперативних вимог статті 27 Конституції України. Питання захисту права на життя в період збройної агресії має бути переведено з категорії загальноправових гарантій у площину пріоритетних питань національної безпеки, ставши предметом глибоких міждисциплінарних досліджень із подальшою імплементацією їхніх результатів у нормативно-правове поле.

Виконавча влада як суб'єкт, що безпосередньо реалізує державну політику в кризових умовах, повинна бути основним ініціатором розробки адаптивних нормативних актів. Це передбачає не лише вдосконалення протоколів цивільного захисту, а й створення багаторівневої системи охорони життя. З огляду на результати проведеного дослідження автори пропонують такі кроки щодо вдосконалення законодавства:

1. На законодавчому рівні потрібно *чітко розмежувати та поглибити персональну відповідальність* керівників органів місцевого самоврядування та військово-цивільних адміністрацій за зрив планів евакуації цивільного населення або неналежне утримання об'єктів цивільного захисту в зонах ведення бойових дій.

2. Внести зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо обов'язкового *проведення регулярного аудиту безпекових заходів* у прифронтових зонах. Це дасть змогу виявляти критичні ризики для права на життя (наприклад, стан укриттів чи готовність евакуаційного транспорту) до моменту настання трагічних наслідків.

3. Розробити *дієвий національний алгоритм виконання рішень Європейського суду з прав людини в міждержавних та індивідуальних справах*, пов'язаних із воєнними діями. Це дасть змогу ефективніше використовувати міжнародне визнання порушень права на життя для стягнення репарацій і притягнення до відповідальності конкретних виконавців злочинів на рівні національної судової системи.

4. Визнати *захист права на життя пріоритетним і самостійним компонентом Стратегії національної безпеки України*, що вимагає щорічного моніторингу ефективності правових норм та їхньої оперативної адаптації до нових методів ведення війни.

Досвід, здобутий Україною впродовж останнього десятиліття, є унікальним для світової юридичної практики. Він має стати фундаментом для трансформації міжнародного гуманітарного права та формування нових глобальних стандартів безпеки. Сьогодні Україна демонструє світу, як правова система може й повинна адаптуватися до екстремальних викликів, не втрачаючи водночас своєї людиноцентричної сутності. Захист права на життя залишається незмінним пріоритетом і найвищим мірилом цивілізованості суспільства в будь-які часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Case of Ukraine and the Netherlands v. Russia : Judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 9 July 2024 (Applications nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20 and 11055/22).
2. Вирок Ічнянського районного суду Чернігівської області від 26 квіт. 2023 р. у справі № 733/34/23 (провадження № 1-кп/733/34/23) / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110482776>
3. Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ухвалена Радою Європи 4 листоп. 1950 р. ; ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-ІІІ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 28 (1). С. 26–30. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d3da43f2-bdca-4041-9c6e-daa701774f8c/content>
8. Маслоva Н. Г. Проблеми дотримання прав людини в умовах воєнного стану на прикладі України. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 13. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.15825983>
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ухвалений 16 груд. 1966 р. ; ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовт. 1973 р. № 2148-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
10. Посібник зі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на життя / Рада Європи ; Європейський суд з прав людини. Оновлено 31 серп. 2024 р. URL : https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_ukr
11. Сердюк Н. А. Право на мир: сучасне розуміння та нові виклики. *Ірпінський юридичний часопис*. Ірпінь : Державний податковий університет, 2025. Вип. 2 (19). С. 73–82. DOI : [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(19\)-2025-73-82](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(19)-2025-73-82)
12. Справа «Бензер та інші проти Туреччини» (Benzer and Others v. Turkey) : рішення Європейського суду з прав людини від 2 верес. 2014 р. (Заява № 23502/06). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128036>
13. Справа «Хамідов проти Росії» (Khamidov v. Russia) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 листоп. 2007 р. (Заява № 72118/01). URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83273>

N. A. Serdyuk, O. V. Kamardin. PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS IN THE CONTEXT OF MODERN WARFARE: THE UKRAINIAN EXPERIENCE OF TRANSFORMING STANDARDS FOR THE PROTECTION OF THE RIGHT TO LIFE

Introduction. *Since the onset of the full-scale invasion by the Russian Federation on February 24, 2022, the legal system of Ukraine has encountered challenges unprecedented in global practice. The core issue emerged as the necessity to guarantee the absolute nature of the right to life, enshrined in Article 27 of the Constitution of Ukraine, amidst a total threat to national security. Traditional human rights protection mechanisms proved insufficiently adapted to the conditions of a large-scale war and massive attacks on the civilian population. A dissonance arose between the normative recognition of life as the highest value and the capacity of state institutions to fulfill positive obligations regarding preventive protection and evacuation. The issue of the liability of officials for inaction in ensuring the protection of life has become a critical societal necessity, requiring immediate theoretical re-evaluation and legislative regulation.*

Purpose. *To conduct a comprehensive theoretical and legal analysis of the transformation of the substance of the right to life under martial law, identify systemic gaps in the mechanism of its implementation, and develop recommendations for improving legislation regarding the enhancement of responsibility for the failure to ensure proper protection of citizens.*

Methods. *The methodological foundation comprises a complex of general scientific and specialized legal methods. Using the dialectical method, the dynamics of the development of the right to life from its natural essence to positive law development were investigated. The system-structural method allowed for the analysis of the place of the right to life within the hierarchy of constitutional values. The comparative-legal method was applied when juxtaposing national norms with international standards (UDHR, ECHR). The case-law analysis method was employed to examine ECHR decisions and national court verdicts concerning war crimes and official negligence.*

Results. *It is proven that the right to life maintains its absolute character during war, as confirmed by Article 64 of the Constitution of Ukraine. The transformation of the state's positive obligation has been established: it requires authorities to engage in active measures to minimize risks to civilians (evacuation organization, access to shelters). The role of the Criminal Code of Ukraine as an instrument of enhanced prevention was analyzed, where martial law acts as a qualifying circumstance increasing the level of liability for crimes against the person. It was found that the 2024 Grand Chamber judgments of the European Court of Human Rights in cases against the Russian Federation establish an emerging international standard for assessing the responsibility of an aggressor state, which must be integrated into the national human rights protection strategy.*

Conclusion. *The Ukrainian experience is identified as a unique precedent for updating international humanitarian law. The author's proposals include: 1. Detailing the personal liability of heads of authorities and military-civilian administrations for the failure of evacuation plans or improper maintenance of civil protection facilities under combat conditions;*

2. Amending the Law "On the Legal Regime of Martial Law" regarding mandatory safety audits in frontline areas to identify risks before tragic consequences occur; 3. Developing a national mechanism for the implementation of ECHR decisions to claim reparations and hold perpetrators accountable in national courts; 4. Recognizing the protection of the right to life as a priority component of the National Security Strategy with annual monitoring of the adaptation of legal norms to modern warfare methods.

Keywords: right to life, martial law, positive obligations of the state, national security, non-property rights, ECHR, constitutional guarantees.

Дата надходження 26.02.2026

Дата прийняття 06.03.2026

Дата рекомендації 25.03.2026

Дата публікації 15.05.2026